

- Kasım Şulul, *İbn Haldûn'a Göre İslâm Medeniyeti*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011, 430 s.

Değerlendiren: Necmettin Kızılkaya*

İbn Haldûn ve düşünce sistemi, çok erken dönemlerden itibaren değişik ilmi çalışmalara konu olmuştur. Bunların bir kısmı İbn Haldûn'un düşünce sistemini ve dayanmış olduğu temelleri keşfetmeye yönelik iken bir kısmı onun etkilerini ortaya koymaya çalışmış; kimisi de İbn Haldûn'dan hareketle kendi dönemlerinin problemlerine çözüm üretme çabasıyla yapılmıştır. Onun *Mukaddime*'de incelediği mevzuların her dönemde geniş bir yelpazeye sahip ilmi çevrelerin ilgi odağı olmasının temelinde, kendisinden önceki sosyal olayları gerçekçi bir şekilde analiz ederek kendisinden sonrasına ışık tutacak tahlillerde bulunması ve çıkarmış olduğu sonuçların tarihte meydana gelen hadiselerin anlaşılmasında önemli veriler oluşturması yatmaktadır. Bu nedenle, günümüzde de İbn Haldûn üzerine birçok araştırma yapılmaktadır. Bunlardan biri de Kasım Şulul'un *İbn Haldûn'a Göre İslâm Medeniyeti* isimli eseridir.

Çalışma giriş, üç ana bölüm, sonuç ve geniş bir ekten oluşmaktadır. Müellif, *Mukaddime*'de geçen hadislerin kaynaklarını ve Arapçalarını verip tercüme etmiştir. Ayrıca İbn Haldûn'un zikrettiği isimlerin doğum ve vefat tarihleri, tam isimlerine ilaveten bazen hayatları hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Giriş bölümünde yazar, medeniyet kavramı üzerinde durmaktadır. İbn Haldûn'un medeniyet tasavvurunun temelinde tevhit ilkesinin bulunduğunu ifade eden Şulul, İslâm dininin kurucu ve yönlendirici değerlerini ön plana çıkararak İslâm ve medeniyet kavramlarını incelemektedir. Genel olarak her bölümde ele aldığı kavramların morfolojik tahlillerini yapan ve bunların sözlük ve dinî kaynaklarda kullanım şekillerini aktaran müellif, medeniyet kavramını da bu şekilde geniş bir analize tabi tutmaktadır. İslâm medeniyetini Hz. Muhammed'in (a.s) peygamberliği ile başlatan Şulul, Kur'ân ve Sünnet'i bu medeniyetin temel kaynaklarının başında zikretmektedir. İslâm medeniyetinin özü olarak tevhidde yer verdiği bölümde, tevhidin metodolojik ve muhteva boyutlarının olduğunu ifade etmekte ve metodolojik boyutunun birlik, akılcılık ve müsamaha prensiplerini ihtiva ettiğini belirtmektedir. Tevhidin muhteva boyutuna ise metafizik, ahlak, değerler, toplumsallık ve estetik/sanat çerçevesinde değinmektedir. Ancak, bu başlıkların altında çok kısa bilgilere yer verilip medeniyet ile ilişkilerinin analiz edilmemesi ve bazı kavramların Batı medeniyeti içerisinde ifade ettiği anlam üzerinde durularak subjektif değerlendirmelerde bulunulması söz konusu kavram ve müesseselerin tevhit ve İslâm medeniyeti için nasıl bir işleve sahip olduğuna ışık tutmamaktadır. Ayrıca, yazarın bu bölümlerde değişik kültür havzaları içerisinde ortaya çıkan akılcılık ve hümanizm gibi kavramları, İslâm'ın hümanizmi ve tevhidin hümanizmi gibi terkipler içerisinde kullanması, bu kavramların gelişigüzel kullanıldığını göstermektedir.

* Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Birinci bölümün ana konusunu devlet oluşturmaktadır. Yazar, ilk olarak devlet kavramı üzerinde durmuş ve bunun belirli dönemlerde anlam değişikliğine uğrayarak siyasi bir mana kazandığını ifade etmiştir. Buna göre, ilk safhada zafer ve güç; ikinci safhada nihai siyasi otorite; üçüncü safhada ise milli devlet anlamına geldiğini belirtmiştir. Şulul, eserin önemli bir bölümünü teşkil eden bu başlıkta; devlet, hilafet, hilafet-saltanat; halifenin seçimi, görevleri; devletlere ait olan semboller üzerinde durmuştur. Daha sonra devletin vezirlik, haciblik, divân, şurta ve hisbe gibi kurumları incelenmiş; devletin savaş ve barış politikaları cihad ve ordu gibi kavramlar çerçevesinde ele alınmıştır. Bölümde ele alınan konular, özellikle devlet ve ilgili kavram ve kurumların, İslam medeniyetindeki fonksiyonu, bunların bir medeniyet oluşumundaki rolleri üzerinde neredeyse hiç durulmamış, *Mukaddime*'de yer alan bilgiler aralarında mantıklı bir silsile oluşturulmadan aktarılmakla yetinilmiştir.

Diğer bölümlere göre konu çeşitliliği fazla olmakla beraber, daha kısa olan ikinci bölümde yazar; şehir, mabed, pazar ve eğitim-öğretim mekânlarını üzerinde durmaktadır. İbn Haldûn'un medeniyet tasavvurunda merkezî bir role sahip olan şehir/medine; insanların metafizik âlemlerle ilişkilerini gösteren mabetler, toplumların tüketim alışkanlıklarının tespit edilmesinde hayati önemi haiz olan pazarlar ve bir medeniyetin bilgi üretiminin yapıldığı yerler olan eğitim-öğretim kurumlarının medeniyet ile ilişkilerinin kurulmadan ele alınması ve bunların İslâm medeniyetinin tesisinde oynadıkları rollere nispetle oldukça sathi bir anlatımla geçiştirilmesi, eserin önemli noksanlıklarındandır.

Üçüncü bölümde ilimler ve öğretim yöntemlerini ele alan yazar, ilk olarak öğretim yöntemleri üzerinde durmuştur. Buna göre öğretimin faydalı olabilmesi, kademeli ve yavaş yavaş olmasına bağlıdır. Öğretimin ilk safhasında her ilmin temel esasları öğretilir; ikinci aşamasında, konular daha detaylı bir şekilde ele alınır, sorunları üzerinde durulur; üçüncü safhada ise ele alınan ilim ile ilgili konuların tamamı üzerinde durulur ve öğrenci artık meleke sahibi olur. İslâm eğitim-öğretim kurumlarının dayandığı esasları maddeler halinde sıraladıktan sonra medrese müfredatına değinen müellif, burada İbn Haldûn'dan sonra yaşayan Taşköprüzâde, Kâtib Çelebi ve Abdullah Ahîskavî gibi ilim adamlarının aldıkları derslere göre medrese programını -kendilerine neden yer verdiğini belirtmeden- aktarmıştır. Şulul, ilimleri araç ve amaç ilimler şeklinde tasnif ettikten sonra, amaç ilimleri *Mukaddime*'deki tasnifi esas alarak incelemiştir. Bu bölümde, özellikle tarih başlığı altında ele alınan tarih yazıcılığı, ilimlerin tasnifinde tarihin yeri ve İslâm tarihçiliğinin felsefi yapısı ile ilgili önemli bazı mülâhazalarda bulunmaktadır. Coğrafya başlığı altında ise coğrafi eserlerin kaleme alınmasında etkili olan dinî, ticarî ve siyasi faktörlere değinen müellif, coğrafi eserlerin gelişim süreçlerini ve içeriklerinin oluşumunu incelemiş ve bazı Müslüman coğrafyacılar kısıca yer vermiştir. Aynı başlık altında seyahatnameler, bölge monografileri ve coğrafya sözlüklerini de ele almıştır.

Yazar, kitabın sonunda yer alan *Ek* bölümünde *Mukaddime*'de geçen bazı özel isimler ile terimleri açıklamaktadır. Bu bölümde ele alınan kavramlar, her ne kadar

Mukaddime'nin kendi mantık bütünlüğü esas alınmadan ve *Mukaddime*'deki bağlamları dikkate alınmadan başka kaynaklardan hareketle analiz edilse de İbn Haldûn düşüncesinde önemli role sahip kavramlar hakkında genel bir malumat verilmesi, eserden istifade edilmesini sağlamaktadır.

Eserin başlığından, İbn Haldûn'un İslâm medeniyetinin mahiyetine dair tasavvurunu ortaya koyma gibi bir hedefinin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak kitapta İbn Haldûn'un medeniyet tasavvurundan ziyade; devlet, şehir, mabet, pazar ve eğitim kurumları ile çeşitli ilimler ve öğretim yöntemleri hakkında *Mukaddime*'de yer alan malumat, herhangi bir analize tabi tutulmadan ve İbn Haldûn'un bu konulardaki görüşlerinin bağlamları üzerinde durulmadan bir araya getirilmiştir. Çalışmanın yazarı Kasım Şulul'un, eserin girişinde kitabı kaleme alma gerekçesine değinmemesi ve incelediği konular ile İbn Haldûn'un medeniyet tasavvuru arasında bağlantı kurmadan doğrudan konuya girmesi "*Neden böyle bir eser?*" sorusunu cevapsız bırakmaktadır.

İbn Haldûn gibi önemli bir düşünürün medeniyet kuramını ele alma iddiasında olan çalışmanın *Mukaddime*'de geçen bilgileri tekrar etme yerine tahlil etmesi, eseri daha yararlı hale getirebilirdi. Özellikle İbn Haldûn gibi İslam ilim geleneği içerisinde yetişmiş teorisyenlerin görüşlerinin, Batılı bilim anlayışının hâkim olduğu bilgi sistemi içerisinde üretilen değişik kuramlara kıyasla kendi sosyal gerçekliğimizi açıklamada önemli bir role sahip olduğu düşünülduğünde, onun düşünce sisteminin tekrardan öteye bir bakış açısıyla ele alınmasının zarureti kendiliğinden görülecektir. Bu nedenle, İbn Haldûn'un İslâm medeniyetine dair görüşlerinin olduğu gibi yansıtılmasından ziyade, bunların beslendiği kaynakların tahlil edilmesi, hem İbn Haldûn'un hem de İslâm medeniyetinin dinamiklerinin daha iyi anlaşılmasına ve buradan hareketle günümüze dair çözümler üretilmesine katkı sağlayacaktır.